

Pader Placi a Spescha e ses piedis

Autor(en): **Berther, Vigeli**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **82 (1969)**

PDF erstellt am: **11.09.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-228787>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Pader Placi a Spescha e ses priedis

Da P. Vigeli Berther

«Treis ni quater paders sco P. Placi a Spescha el medem temps ella Casa de s. Placi ed ella fuss probabel ida a frusta», aschia scriva Sur Canoni C. Fry d.p.m. ella broschuretta commemorativa dil centenari da 100 onns dapi la mort da P. Placi (p. 42). Il pievel sez ha caraterisau el pli cuort e concis culs plaids: «In curios pader». Sgr. professor Gadola menziunescha l'influenza da avat Columban Sozzi sil giuven noviz e scriva: «Igl avat sez fageva pli bugen bials viadis e cuorsas tras quei bellezza mund, scaffius dal maun pussent dil Segner, che recitar las mundinas e cantar ils himnis. Era quella qualitat, ni menda ha giu empau influenza sil giuven noviz. Quei vesein nus pli tard clar e bein, essend ch'el sbaglia bein enqualga la regla de s. Benedetg cullas carpialas, il cudisch de mudinas cul fest enfrau e la zella quieta denter ils quater mirs dil convent, cul fécler dil figurè si sut la pézza grischa. Mo malgrad quels stoda sbagls e quella veramein originala interpretaziun della regla de s. Benedetg ei P. Placi staus sia veta in bien, religius spiritual. El era gie buca la cuolpa che s. Ursicin veva fundau la claustra de Mustér al pei dils pli bials e pli aults cuolms!» (Glogn 1933 p. 35).

Tgei vein nus bein da tener da quellas pretensiuns contradictorias?

Igl ei buca il pensum da giudicar cheu da quei. Sias atgnas ovras duein far quei e cheu principalmein ses priedis. Pér lu cu tut sias ovras ein vegnidas dilucidadas ed irradiadas e declaradas en connex cun siu temps vegn ei ad esser pusseivel da dar in gest pareri. Ina pintga contribuziun leutier less era quella lavur esser.

1. *Ses priedis* *

Ord tut il scartiram relaschaus a nus da P. Placi a Spescha vein nus mo 22 priedis romontschs ed in priedi tudestg. Auters priedis ein tochen oz aunc buca vegni alla glisch. Lu haiel jeu aunc anflau els mantuns da priedis romontschs dalla biblioteca romontscha in priedi tudestg screts da sia pleva. Igl ei denton nuot auter che ina copia d'in priedi da siu amitg plevon Cristian Fidel Hanseman da Tersnaus.

Gl'emprem priedi dataus porta il datum dils 12 d'avrel 1801, ed il davos priedi dataus ha el teniu ils 16 d'october 1811. Da quels 23 priedis portan denton mo ina tiarza in exact datum. Giudicond Spescha ord quels priedis eisi da dar adatg, pertgei tut quels priedis ein vegni teni pér suenter il retuorn da sia deportaziun da Innsbruck. Il fatg da sia deportaziun ha giu sin el ina influenza zun negativa partennend sia relaziun viers la politica ed era viers ses confrars claustrals.

2. *Nua ha P. Placi perdegau?*

Vegnend P. Placi surdaus sco prischunier alla claustra dils Servits ad Innsbruck ha lur priur buca ual vuliu schar funzionar P. Placi sco spiritual, veva el gie egl embrugl da sia prischunia zun negins attestats cun el. Ei fuss bein stau zun complicau e vess cuzzau ditg e liung da schar vegnir quels dil Grischun, «Cheu ei p. priur staus d'accord da schar leger mei la s. messa, sche ils signurs Grischuns dettien perdetga, che jeu seigi in spiritual dalla claustra benedictina da Mustér, e che hagi perdegau, e che jeu seigi vegnius duvraus ella pastoraziun.» Ella medema scartira secloma ei: «En quater districts haiel jeu perdegau — a Fallera ella Foppa — a Siat el cumin da Rueun — a Rumein, Vignogn, Surin, Vrin e Puzatsch ella Lumnezia — e dapertutanavon ella Cadi. Ella claustra han ins tarmess mei el confessional per dar penetienza, a Trun ella baselgia da Nossadunna nua che bia pievel serimna, sundel staus plirs onns. — Sco plevon e pastur dallas olmas haiel jeu funzionau a Ruschein, Trun, Medel e Vrin, q.v.d. jeu sundel staus leu, cu il plevon era absents.» (Pater Placi a Spescha sein Leben

* Els ein registrai sut nr. 536 dils manuscrets ella biblioteca romontscha. Nus citein il text mintgamai el lungatg e scripziun hodierna.

und seine Schriften p. 127 nota 2. Citau: Spescha). Aschia raquenta P. Placi sez.

Prendein nus ils priedis allegai, sche san mo siat dad els vegnir localisai. 1801 ha P. Placi perdegau a Rumein, Vrin e Surcasti. 1803 a Surcasti e Pleiv. 1809 ha el teniu il priedi pil capetel a Medel, 1810 a Mustér. Il davos priedi che porta in datum ha el teniu a Wassen. In priedi, il text dil qual ei denton buca avon maun, ha el teniu a Puzatsch la fiasta da s. Barclamiu igl onn 1799. Quei priedi ha giu fatalas consequenzas per el. Per introducziun ha el priu ils plaids dil psalm 145: Buca sefidei da prencis e carstgauns, enten ils quals ei negin salit. P. Placi sez scriva: «Jeu level allontanar ils auditurs dalla fidonza sin la pussonza da quest mund, per quei che ellas vulan u buca gidar ni san buca gidar, e level menar lur fidonza sigl agid da Diu e l'intercessiun dils sogns, che vulan gidar nus e san era gidar nus. Senz'auter haiel jeu cartiu che quei priedi seigi conforms al temps e circumstanzias. Mo jeu haiel stuiu far l'experientscha, che el ei vegnius acceptaus buntadeivlamein mo da quels che teman Diu e che jeu sun vegnius accusaus da certins tier igl imperatur, schebi che jeu haiel mencionau lien ni ils Austriacs ni Franzos. El ei buca staus la raschun da mia deportaziun, ha denton fatg madirar quella ton pli dabot.» (Spescha p. 121).

Dein nus aunc ina eglia da sil cuntegn dils priedis da P. Placi sche seresulta ei ch'el ei principalmein staus predicatur festiv. Siat priedis ha el teniu fiastas da Nossadunna, nov ein priedis da perdanonza ni da patrocini, in per in capetel e mo sis da ses priedis ein priedis sils singuls firaus ne dumengias.

3. Co ha P. Placi perdegau?

Sche nus vein tochen ussa considerau il nua che Spescha ha perdegau sedamonda ei era co ha el bein perdegau. En sia ovra «Mussaments co leger, scriver e raschunar en moda romontscha» dat el el 21avel capetel il tetel: Qualitats d'un Oratur. Cheu menziunescha el las qualitads externas d'in oratur. «Statura, minas, gests, vusch e moda da plidar ein qualitads externas, ch'in oratur ha da ver.» Lu declara el quellas singulas qualitads detagliadamein scrivend denter auter: «Ils gests ston s'accordar culs affects e sentiments dils plaids. Naturala

articulaziun, proporziunada al cuntegn da viarva ei quella regla, ch'ins sa dar cheu. Memia eris dat d'entelgir munconza da spert, e memia spirtus ed agitavels setila sin comediant e gesticulaziun profana. Tut duei ver siu mied e mesira, e far e demanar profan duei buca intrar el priedi» (C. Decurtins, Rätoromanische Chrestomathie, tom IV p. 721; Citau: Chr. IV).

Pli impurtontas che las qualitads externas ein era per P. Placi las qualitads internas d'in oratur. «Bunas ein las qualitads externas, per ornar in oratur, mo per bia meglieras ein las internas. Clar entelletg, ferma memoria e bein spartent giudeci, attents sen improvas, e circumstanziadas da persunas, loghens e temps, ein en general quellas qualitads necessarias, che decidan il bien oratur.

Igl oratur perfetg ha d'esser ornaus cun scienzas sontgas, e profanas sil pli ault grad ver buns deportaments, esser versaus en leschas e tschentaments ed in ver amatur e promotur da giustia e bien uorden.

Havent tut quei, sche tgei aunc? Ver la fidonza da la grazia da surengiu, rugar e meritar quella.

Tut duess ir suenter la veglia dil Segner e la finala ei: La pasch il ruaus e tut il bien dil mund lubiu.» (Chr. IV p. 723).

Quei fuss cuortamein la teoria da Spescha sur dil bien oratur. Mo co ei sia praxis stada?

Las qualitads externas da P. Placi, sia dicziun, ses gests ect. ein da miu saver buca d'eruir. Tier las qualitads internas ha en scadin cass il clar patertgar predominau.

Ils priedis da Spescha ein svilupai simetricamein e setegnan strengamein alla logica. Cheu semuossa claramain ed il pli fetg il patergar da siu temps. Tenor quel sto era la teologia luvrar sco las scienzas profanas culs mussaments dalla sauna raschun ed inducziun. Per quei filosofescha el en ses priedis e dat liber frein al regl da ponderar e reflectar sin fundament dalla enconuschientscha naturala.

Ella introducziun vegn adina il tema e la partiziun indicada; il predicatur setegn era il pli savens strictamein vidlunder. Il tema survegn meinsvart ina viulta nunspetgada. In exempel duei delucidar quei. El priedi tenius ils 12 d'avrel a Rumein igl onn 1801 — ei era dumengi'alva — pren el per text il plaid da s. Gion 20.19: «Venit Jesus et stetit in medio et dixit eis: Pax vobis. Jesus vegn, stat enta miez e di: Pasch a vus.» Ord quels plaids tila el la conseguenza che

malapasch hagi regiu denter ils giuvnals, schiglioc vess Jesus buca detg quels plaids. Lu secloma ei verbalmein! «Cun il scaffiment han las dispettas ed uiaras entschiet, e cun la fin dil mund ventschan ellas. Mo danunder deriva quei mal? Dalla libertad humana, la quala suenter sia savida po far bien e mal. Dieus ha scaffiu la creatira raschuneivla e vuleva seschar determinar sezza da vegnir tier la gloria u peina.»

Suenter quella introducziun muossa el ella emprema part co il Fegl da Diu ei vegnius giu sin quest mund per purtar la pasch, mo co il mal ha giu sia entschatta enten la discordia. Ella secunda part muossa el ch'igl ei necessari per nus da viver en pasch cun Diu, cun il carstgaun e cun nusezzi. Cheu menziunescha el era ils mieds per arri-var a quella pasch: la confessiun e la penitienzia.

Alla fin dil priedi fa el aunc ina vehementa attacca cunter ils disturbaders dalla pasch ed ils surmenaders dil pievel, quei ei bein ses adversaris politics: «Sche Dieus vul, sche havein nus viu avunda con mal ch'ei sei iu cun schar d'in maun la pasch e concordia, ed enstagl quella priu armas ed uiaras, mazzau e marterisau; e sche quei ei buca avunda, sche silmeins il fiug perpeten vegn ad esser caulds e stermentus avunda per dar la dueivla pagaglia a tals disgraziai aucturs. La perseveranza e pazienza, e la via dalla giusta lai Dieus tier per sedefender, mo encuntercomi savein nus per cert, ne che Jesus Kristus, ne ch'ils apostels, ne marters seien morts cun la spada ne turschet enta maun, ne per defender sesez, ne per defender la s. cardientscha, ne per rasar ora quella. Jesus Kristus, ils apostels ed ils marters ein ils exempels da nossa demananza e buca ils furius disturbaders dalla pasch, e ruinaders dils pievels. Mordi ne mordi buc — la verdad ei scretta e jeu sun quel, che sai dar plaid dad ella a tgi che vul.»

«Quei plaid ei dirs» confruntein nus el cun igl evangeli, ed era cun Père Girard in contemporan da P. Placi e plevon a Berna. Quel scri-va: «Tgi che ha buca la carezia viers siu concarstgaun duei en negin cass sorprendet igl uffeci da predicatur.» Vess P. Placi mesirau quei priedi cun quella mesira, vess el en scadin cass buca tenu el. Denton per sia exculpaziun stuein nus era dir, el ha tenu quei priedi dus meins suenter siu retuorn da sia exportaziun ad Innsbruck. Ei era in temps nua che la politica freva aunc grondas undas, ha gie ual lez dis in plevon nudau el cudisch da batten a Pleiv: «Oz haiel jeu battegiu igl εμπrem burgheis dalla Helvezia, ed jeu sperel era il davos.»

Ils priedis da Spescha sedistinguan tras lur logica, mo el ha zun pauc sentiment. Cor ed anim mauncan quasi diltuttafatg, priu ora zacontas gadas, nua che sia gretta sbucca sco in torrent cunter ses adversaris politics, sco era in per gadas nua che siu ludem va sur tutta mesira ludond ils plevons, principalmein siu amitg plevon Hanseman.

4. Circumstanziass da temps e liug en ses priedis

Quei che dat als priedis da Spescha ina nota originala ei siu oreifer senezegiar dallas circumstanziass dil temps e dil liug en ses priedis. En siu priedi tenius a Surcasti en honor da s. Luregn pereglia el il temps da s. Luregn cun siu temps e di (Pr. 3): «Quei ch'era da vez denter pagauns e cristgauns, quei ei ussa denter ils fideivels sezs. Las engurdientschas da raubas ed honors ein, quei seigi detg, vedras, mo la gliend paran a mi nova. Ne tgei ei da quest mund pli cumin e savens, che garegiar la rauba, dunna e honor da siu permer carstgaun? Jeu emprovel (muossel) quei cun la experienza quotidiana. Nus vesein da temps en temps dispettas e dretgems. E pertgei? Neve: per il miu ed il tiu. Da rar vesa ins ch'ei vegni questionau e dertgau per cuorer in avon l'auter dad ir sin la via dils condaments da Diu e daventar salv. In dretgar per vendidas e cumpras, per tiarms e stuschonzas, per alps pastiras e praus, per suloms ed honors da quest mund, ils quals nus havein da posseder en quest temps, ed ils quals dattan la pli gronda fadigia e stenta da mantener. Pertgei dretga ins mai per il regenavel da tschiel, il qual ei ton buns e cuoza ton ditg?» En il sulet priedi tudestg ch'ei avon maun tenius a Wassen animescha el ils auditurs da luvrar ella vegna dil Segner sco lur perdavons che han baghegiu la nova via per ver in gudogn material, els duein aunc impunder pli bia breigia e fadigia per in profit perpeten.

A Pleiv ha P. Placi teniu il priedi pigl anniversari per ils curdai ella battaglia a Glurns igl onn 1499. Suenter ver teniu in laudamus sin quella battaglia ed ils pardavons descriva el en extenso la battaglia. Lu scriva el: «Per ver ina viva presentaziun da quella battaglia sto ins saver la situaziun dil camp, ne liug da battaglia. Il stavel da Sezner, resalvond ch'el resta pli aults ed ei pli selvadis, semeglia grad il camp d'uiara. La Greina da Sursaissa semeglia la Giadina, e la val Miedra la Val Müstair, per tudestg das Münstertal. L'armada da la Giadina,

la quala era la gronda, vegneva grad sco da vegnir da la Greina Sursaissa da las Alpettas si, ed en quella da la val Müstair sco da Cavel ora giu a S. Andriu e Lumbrein, e dils cuolms da Lumbrein si ed en. Encuntercomi ils Kaisers e Tiroles vegnevan sco da Villa e da la Sursaissa Naul grond e Naulsetg si ed en, ed eran seuni ensemen sco d'utschals e Fontaunas novas en ina armada. Ils nos vevan partiu giu lur glied en treis parts: L'armada gronda, che dueva attaccar, steva sco encunter la spunda da l'alp Dalnova encunter sera vi da tschei maun la canal da la Paliu, l'armada meins gronda, che dueva vegnir en secuors era postada sco sissum ils cuolms da Lumbrein, e quella da la reserva sco sin il fil denter Dalnova e l'alp da Lumbrein» (Pr. 5 p. 10/11). Aschia localisescha el la battaglia en val Lumnezia e sillas alps e cuolms enconuschents a scadin buob lumnezian.

Bein savess ins aunc allegar beinenqual semegliont passus ord ses priedis, mo igl allegau ei sufficient per caracterisar quella fermezia ed originalitad da ses priedis.

5. Il lungatg da ses priedis

Fuss ins giuvens e versai ella filologia caztgass ei veramein da studegiar da rudien il lungatg da P. Placi a Spescha. Per giudicar ses priedis vegn secapescha buca sia ortografia en damonda. Cheu sei mo fatg attents sin zacontas atgnadads da siu stil. Interessants ei siu dun da caracterisar schi plasticamein en in stil culont e pulpiu. In per exempels duein delucidar quei.

Per caracterisar il confess dils cristifideivels drova el las expressions: «In pezi manzegas, ina presetta smaladicziuns, ver dus chischlets malpazienzia cun enqual marschadetgna enten il survetsch da Diu senza ni diember ni circumstanzias, ein tut ils puccaus da gronds surpassaders dalla lescha divina e humana» (Pr. 3 p. 7). Ils «hingiarts» igl ira a mattauns tractaus dil capetel a Danis e la discussiun giudlunder caracterisescha el clar e capeivel: «ils meinis eran d'entschatta divers ed ils debats buca pigns. Tgi scheva: Ins ha da nossa regurdientscha enneu scadenau encunter quei vez: publicamein, privatamein, sin scantschalla, ord il confessional, enpegnau per quei il bratsch spiritual e secular e tut senza fretg. Tgei duein ins pia far? Dar cul tgau encunter la crappa? Sinite illos, caeci sunt et duces

caecorum. Schei far il stuorn, schei pia esser tschocs e menaders dallas tschoccas. Schei dar giu el pultaun, gl'ei lur cuolpa, nus vein fatg nies duer. Auters respundevan: Gl'ei ina izonza aschi veglia sco la barba da nos pegns, els sestendan si per la scala da nos babs, tats, basats, e sururats, la cusseida ei in outra natira, quei vul dir ella renta sco ferma rascha. Tgi vul scarpar e stilar in ord l'auter quella? Sch'ei manegia dad esser visau e turziau, rugau e glatiu, sche quei vein nus fatg, dil rest essan nus buca obligai da trer enzatgi enten il s. parvis per ils cavels. Auters encuntercomi clamavan cun aulta vusch: Nuot, nus vein buca fatg nies duer avunda da quellas varts, ils vezs ein nunsuporteivels, ils scandels nunsufreivels. Ei ha num da scadenar auteruisa schiglioc mein nus cun muronzs e muronzas alla perdiziun.» La conclusiun tschaffa el els plaid: «Spargnei pia ussa ils hingiarts da notg, sche spargneis era da schemer sin pugn da mort» (Pr. 7 p. 9).

La via dalla crusch metta el en contradicziun cun «la bein gradada e splanada, quella da seida e vali, quella da plemas e mangolas, quellas da claras bubrondas e bunas tratgas» (Pr. 15). Las distracziuns ella oraziun descriva el culs plaid: «L'oraziun ei plidar cun Diu. Maniein nus bein pia da plidar in plaid cun Diu e l'auter cun nossas vaccas e boss, plidar in plaid cun Diu e l'auter cun nos praus ed èrs, plidar in plaid cun Diu e l'auter cun nos pieuns e chischiel, plidar in plaid cun Diu e l'auter cun nossas lavurs e quitaus, plidar in plaid cun Diu e l'auter cul mund e la carn ed il demuni. E co ein nossas oraziuns il bia auter che aschia?» (Pr. 12 p. 18).

Meinsvart vegn el era cun maletgs ulti tratgs neunavon pils cavels. Aschia vul el far in priedi sur ils dus texts: «Lazarus dorma e nus durmin cun el. Ils Gedijs veglien e nus vegliein cun els.» L'entschatta da quei priedi dat el culs plaid: «Jeu sun en verdad cargaus cun dus priedis, in dil davos venderdis per renunziar, ed in da quest per commissiun. Tgei dei far? Dei far domisdus, ni mo in, ni nuot? Nuot ei pauc, dus ei memia e trer dus priedis en in va vess. Tgei lein pia far? Lein senschignar. Cur ch'ins ha pauc latg, lu vegn ei pign migniuc, e cul vegn memia pigns, sche tucc'ei da senschignar sco far vegnir el pli gronds e co senschignan ins? Ins pren dus magnucs pigns e metta quels en in futgie ensemen, strocla bravamein els e volva bein savens e lu vegn ei ord da dus in magnuc.» (Pr. 14. p. 1).

Considererein nus la fuorma externa dils priedis da Spescha savein nus bein caracterisar el per clars ed entelgieivels, ed el pretenda buca

memia ditg l'attenziun da ses auditurs, scriva el gie sez: «Il survetsch divin duei vegnir festivaus a siu temps pietusamein, mo duei esser cuorts, pertgei in survetsch divin memia liung ei da donn pils vegls ed affons, ed ils auters vegnan malidis e distracts. Ensumma duei in priedi buca cuzar pli che mesa ura. Quei che il spiritual sa buca dir en quei temps per instrucziun e plascher dil pievel ei da memia e dat perdetga dalla nunperfetgadah da l'eloquenza e digl intelletg dil spiritual sez» (Sp. p. 239).

6. *Tgei spért fladan ils priedis da P. Placi?*

Buc in soli priedi programmatic da Spescha ei von maun, schebi che el ei ius d'ina caplania a l'autra. Co tut auter ha siu contemporan Père Girard a Bern entschiet sia pastoraziun culs plaid: «Nus perdeghen Jesus Kristus il crucifigau». Era il plaid digl apiestel s. Paul a siu discipel Timotheus sa buca vegnir applicaus sin ses priedis: «La fin e mira da quei camond (da perdegar) ei gie carezia ord schuber cor ord buna conscienza, ed ord cardientscha nunsimulada.» (1. Tim. 1.5). Sia fin e mira indichescha Spescha en il capetel «Qualitads d'in bien oratur» culs plaid: «Dismetter il mal e prender il bien». Quei medem intent indichescha el era en in priedi sur las reliquias culs plaid: «La fin per la quala il predicatur sepresenta avon in auditori ei da menar quel daven dil mal ed entruidar tier il bien» (Pr. 22 p. 2).

Quei scopo lai P. Placi mai ord egl ed ei en quei grau in ver affon da siu temps. Quella fin e mira che ha en egl mo la morala, gie, che engira quasi sin ina etica purmein naturala senza agid dalla grazia semuossa adina en ses priedis. In cuort passus d'in priedi en honor da Nossadunna duei mussar quei: «Seigies perschuadi che tuttas grazias spiritualas, che arrivan tier a nus, vegnan primarmein dil maun da Diu e quei soletamein dil maun da Diu. L'emprova da questa verdad emprendein nus ord dil fatg daventau: Sche Dieus per sia buontad vess ca scaffiu il mund, sche fussen nus buca sil mund, e sche Dieus vess buca scaffiu nus, e nus mess sil mund, sche fussen nus buca cheu sil mund. Sche la buontad divina fuss buca vegnida giu da tschiel e priu carn humana sin sesezza, sche fussen nus buca vegni spindrai, e sche la grazia dil Spert sogn fuss buca vegnida sur nus, pudessen nus

ca vegnir sanctificai, e sche nus fussen ca vestgi cun vestgadira dil salit, sche fussen nus vegni pli vess salv, e pli tard enta parvis.» (Pr. 18 p. 1).

Dalla renunzia teologica alla assoluta necessitad dalla grazia, eisi bein d'attribuir e da capir che differentes elements fundamentals digl evangeli ein strusch menziunai els priedis da Spescha. Aschia vegn l'idea che Dieus ei nies bab strusch strihada, schebi ch'ella ei in motiv fundamental da nosa carezia viers Diu. Per motivar la carezia viers il permer carstgaun manca era il stretg connex denter la carezia da Diu e la carezia viers il proxim. La carezia proximala sefundescha per el sin basa naturala dalla etica, e vegn degradada alla pura giustia, il plaid preferiu da Spescha. Siu motiv principal culminescha els plaid: «Mintgin sto saver che quei ch'in vegli buca ch'ei daventi a sesez, duei ins buca voler als auters, e quei ch'ins vegli ch'ei daventi ad ins, duei ins era far ad in auter.» (Pr. 1 p. 5). Era Cristus nies frar e nies mediatur tier Diu vegn strusch menziunau.

Ord quels fatgs sa ins forsa bein era giustificar per part il pessimissem els priedis da P. Placi a Spescha. Igl ei buca la legrevla nova plein speranza, che vegn annunziada cheu, mobein il combat encunter il schliet en quest mund. Igl ei il van vuler scarpur il mal, il puccau, ord ils cors dils carstgauns, denton senza vuler emplenir lur cors cun curascha e speranza e legria. Ils priedis da Spescha muossan als auditurs lur plagas, denton senza derscher jeli e vin lien per schia mitigar e medegar. En quei grau ei P. Placi in antecessur dalla illuminaziun, che lai silpli aunc valer in cristianissem etic. Ils sogns ein nuot auter che exempels ed aschia perdegia Spescha: «la vengonzadad dad in personal deriva dils merets e da las bunas ovras. Elisabeth era ornada cun las ovras dad ina vart e da l'autra, e perquei eis ella vegnida visitada da Jesus e Maria» (Pr. 2 p. 4). En in priedi per la fiasta da s. Luregn scriva el: «Gl'emprem cunvegn ei a vus da suondar las vertids da s. Luregn» (Pr. 3 p. 9). Sogn Giusep vegn festivaus pervia da sia fideivladad. Perquei mereta el grond laud, nus encuntercomi essan malfideivels e meritein gronda smaledicziun (Pr. 4 p. 2). El priedi tudestg tenius a Wassa sviluppescha el sequent patratg: Nossa clamada ei nosa moralta (Sittlichkeit), ed il segirar dil salit da nosa olma. S. Gagl ha dau triev a siu clom ed ei vegnius remuneraus, nus duein suondar quei clom, ed era nus vegnin remunerau.

Malgrad tut quels sbagls fundamentals cuntegnan ils priedis da Spescha era valurs positivas, che stattan schizun meinsvart en contradicziun cun siu temps. Fetg positivs ei bein il fatg, che el enconuscha detg bein la s. Scartira e drova era ella beinsavens directamein e savens era mo indirectamein en cuorts citads.

Sco gl'ei vegniu haiel priu in da ses 23 priedis ed intercuretge el en quei grau. Igl ei in priedi da perdanonza tenius la fiasta dalla anflada dalla s. Crusch. Sco text introductiv citescha el Col. 3,2 Si consurrexistis cun Christo quae sursum sunt quaerite, non quae super terram. Ella introducziun menziunescha el gia ils plaids da s. Paul a Timotheus (2. Tim. 4. 2): Predica verbum, insta opportune importune, argue, obsecra ect. Lu perdegia el dalla penitenzia e culs plaids: Sche nus restein enten il puccau «regorda el al sisavel capetel dalla brev da s. Paul als Romans, e fa attents sin nies esser peccaminus citond il psalm 50 «Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, «e tras Gion 8.4: «Si quis sine peccato est primus lapidem in eam mittat». En quei sulet priedi citescha Spescha pli che in tozzel gadas verbalmein la s. Scartira ed ual aschi tontas gadas indirectamein (Pr. 10).

Ina ulteriura tratga positiva da ses priedis ei segiramein era la gronda stema dallas reliquias, la renconuschientscha dallas miraclas allas fossas dils sogns, sia gronda veneraziun da Nossadonna tier la quala el roga meinsvart sin scantschalla en vera pietusadad, e siu clom resuna lu sco il clom d'in affon a sia mumma. Ora pro populo — roga per il pievel. Tgi sun jeu che astgel rogar tei o Mumma e Regina dil rusari! Regina dil tschiel, schendradra dil Fegl da Diu! Jeu sun, quei seigi detg, in sacerdot entras la nunmisereivla sabientscha e providientscha divina, jeu duess esser sco survient da Diu, il mediatur denter il pievel e la mumma da Diu, sco Cristus Jesus ei il mediatur denter las creatiras puccontas e Diu. Mo jeu sun in malvengonz sacerdot, e grond puccont, e per consequenza co duei jeu presumar da vuler far il mediatur ed haver speranza da puder conderscher in tal uffeci cun tiu plascher ed etel per las olmas? Mumma misericordeivla dei po in ferm suspir tier tiu divin Fegl ch'el vegni muentaustier il perdun e remischun da mes puccaus.» (Pr. 6 p. 2).

En contradicziun cun biars studegiai e teologs da siu temps renconuscha Spescha il puccau original, bein sco ei seresultescha ord sia opiniun sur la grazia buca sco ina totala disamicizia denter Diu ed il

carstgaun, che sa vegnir cassada sulettamein tras la grazia da Cristus nies mediatur.

Resumein nus la moda e maniera da P. Placi a Spescha da perder, siu conscienzius elaborar ses priedis, siu studi davart la s. Scartira — ha el gie schizun translatau la brev da s. Giachen en romontsch — savein ed astgein nus bein era saccordar culs plaids da rev. plev. Gion Battista Sialm el Glogn 1933 (p. 57) «Ins sa bein concluder, ch'el veva premura per il salit dellas olmas; pertgei che el senuspeva era buca dals loghens ils pli pigns ed ils pli allontanai. El udeva buca denter ils speculants che miran mo sils logs ils pli gronds e pli festivs.»

7. Ils priedis da Spescha el survetsch dalla educaziun dil pievel

P. Placi in affon da siu temps, influenzaus dallas ideas dil temps dalla illuminaziun, engirava sil progress. El era buca cuntents d'intermediar en ses priedis la teologia, da tener la glied naven dil mal, e menar ses auditurs tier il bien, na, el vul educar els a buns burgheis. En quei grau ha el segiramein caracterisau sesez pronunziand siu program el combat encunter il memia grond diember da firaus culs plaids: «La paupradad dil spert e da rauba ei (cun excepziun dil puccau) il grond mal che ins sa simaginar. La paupradad ei la mumma da scadina perdiziun, ed il beinstar la baila da tutta ventira humana. La paupradad fa che il carstgaun daventa macorts, fa el tups ed ureidis e marschs, ei la caschun da bia malsognas, fa sia veta cuorta e tresta, e fa ord el finalmein ina ruina ed in slav. Gnanc il survetsch divin e la religiun san subsister, ed aunc bia meins ils baghetgs ed il possess. Ils affons ston lu bandunar lur patria pervia dalla miseria, sesparter da babs e mummas ed ira viadora el lontan per far ils rugadurs, pasturs, survients e slaves.» (Sp. p. 198). Menaus ed influenzaus da tal patertgar eisi bein capeivel, sche el misla en ses priedis ils abus ella educaziun. Aschia fa el a Vrin grevas reproschas perquei che ils geniturs hagian negin quitau per lur affons e la biestga stettien meglier en nuegl ed ins hagi pli grond quitau per lezza che per ils affons. «Nus lein buca far specialas reflexiuns sin las tginas e letgs da nos affons, nua che nus stuein quintar che nos stiarls e vadials stettien pli bein sin pantun e strom che nos affons en lur loschament. Nus lein buca intercurir la vischala ord la quala els maglian, mo che ils purse-

pens da nossa muaglia paran pli bein mundai e lavai che quella da nos affons. Nus lein buca considerar la curclada da lur tgierp, mo che nus stuessan onz garegiar, che quels paupers affons fussien stai naschi cun braus e pategna, che curclai cun vestgadira malpreparada marscha e malmunda. Nus lein schar d'in maun il tissi dil latg dalla mumma e la malcureivladad dil bab, danunder che tontas malsognas, molestias e malas inclinaziuns derivan.» Aschia va ei vinavon ed el descriva lu l'educaziun spirtala. «Schi gleiti che igl affon vegn sin siu giudeci, sche tgei vesa el en casa? En general vesa el il semorder e sesgarflar, sesmaledir, e sacragiar — las disuniuns, las malperdertadads da babs e mummas, frars e soras. Tgei auda igl affon en sia casa? Fagend enqual oraziun, schend enqual rusari, recitond enqual psalm latin denter cupidar e sburbugliar — nunsavend tgei quei vegli dir, ni pertgei ins quei vegli far.» En quei tun va ei vinavon per lu tschentar la damonda: «Duessen quels affons daventar buns vischins per la patria ed emperneivels artavels dil reginavel da tschiel?» (Pr. 2 p. 10/11).

Spescha ei denton en quei grau buca mo negativs mobein el sesprova era d'influenzar e mussar co ins duei educar. El medem priedi di el: «L'emprema educaziun che vus dueis dar a vos affons cumpeglia la bein regulada cultura corporala e buns exempels, ei mussar ad els la vera tema da Diu, il bien e mal, l'aplicaziun dil bien fatg e la fuigia dil malfatg, e quei che vegn mussau ad els sto esser bein explicau e declarau, sinaquei ch'els comprendien gliez en gl'intelletg, il qual ei han per memoria. Per entruidar ils affons tier la vera tema da Diu sto ins far capir e crer els, che Dieus seigi dapertut, che el vesi tut e sappi tut, ch'el sei in sever giustificatur dil mal, ed in ver bien remuneratur dil bien. Esser buc attents sin questa ual dada instrucziun da vos affons, sch'ei l'educaziun da vos affons fallida, e vus scaffis els onz per la sventira, che per l'utilitad da Diu e dil mund.» (Pr. 2 p. 11/12).

Aschia sesprova P. Placi a Spescha d'influenzar il pievel, d'alzar el, educar el. Igl ei segiramein ina buna fin e mira ch'el ha en egl. Ha el a siu temps, sco prof. Gadola relata, dau il cussegl a Sur Camenisch, cu quel era aunc in buobet: «Il meglier eisi sche el vegli verificar ses plans per il general beinstar dil pievel, sche el studegi teologia, essend ch'il pievel audi pli bugen d'in spiritual novas ideas e novas ductrinas, che dad in secular,» (Glogn 5, 1931 p. 76) sche para quei cussegl era d'esser staus l'atgna devisa da Spescha.

8. *Ils priedis da Spescha e sia atgna veta religiusa*

P. Placi a Spescha, «il curios pader», mo da ses priedis sa ins in summa buca concluder ch'el seigi staus pader. Bein tschontscha el adina plein carezia ed entusiassem dils perdavons e dalla claustra, mo quei fatg resplenda aunc tut auter bi e bein miez tschentaner pli tard ord la poesia da G.H. Muoth. Negliu citescha Spescha la regla da s. Benedetg, ni siu num, ni zatgei da sia veta. Era ils vuts monastics menzionescha el negliu en ses priedis.

Fagein nus quella scoperta en ses priedis eisi denton da ver avon egl che tut ses priedis ch'ei avon maun dateschan suenter siu retuorn dad Innsbruck. L'influenza da sia deportaziun — tenor l'opiniun da Spescha instradada da ses confrars — ei stada enorma en sia relaziun viers la claustra, ed ha bein caschunau enten el l'idea fixa d'esser persequitau. Quei seresultescha era ord il fatg che el ha prest suenter siu retuorn (1801) mess avon al capetel differentas pretensiuns. P. Baseli Veith ha lu tschentau ad el la cunterdamonda sche el vegli bein en buns e schliats dis, sco scadin auter religios star en claustra e Spescha ha rispundiu: «En tuts gests e raschuneivels graus, vegli el sadaptar als conclus dil capetel. El hagi denton era la speranza che quel vegni a tractar el en ventira e sventira sco religios da Mustér.»

Quella idea fixa d'esser il persequitau da ses confrars ha era buca schau anflar el in contact pli profund cun in u l'auter da ses confrars. Ses amitgs preferi ein singuls plevons stai. En ses priedis stat el en per els e misla buca mal la disa da dar giu pil tgau ad els. «E tgei ein ils spirituals oz avon ils eglis d'enqualin, dils scrivons e farisers da quest mund? Oprobrium hominum et abiectio plebis. In scandel dalla glied ed il sprezz dil pievel. Ils spirituals vegnan oz il di marterisai e sanguinai dils scrivons e fariseers moderns grad sco Jesus Cristus cun ses apostels e giuvnals ein vegni marterisai e sanguinai. Vid ils spirituals ves'ins en general strusch in tac, il qual ei buca plagaus. Vus vegnis a sesmervegliar sur quels plaids e vegnis a dir a mi: Mo sche cun tgei fan ins plagas ad els? Tgi drova tegiens e spadas, fuortgas e turschets vid dad els? S. Augustin rispunda per mei e di a vus: *Acuistis linguas vestras. Vus gizeis vossas lieungas e cun vossas lieungas gizadas plageis vus els. Gl'ei strusch ina rimnada da persunas nua che ils spirituals vegnan buca silla tagliola e manizei cun las mursaderas da lur lieungas gizadas e tussegadas. Hans els vezs, sche ston quels esser*

palesai, e tgi da vus ei senza? Han ei buca vezs, sche vegn ei ditgau si ad els vezs.» (Pr. 20 p. 12).

Ord la mentalitad da Spescha visavi la claustra eisi era da capir sche el ha giu entuorn 1810 il plan da schar secularisar e daventar plevon ora sin la tiara. Muort tut quels fatgs ei la damonda bein giustificada sche el ha in summa giu la vera vocaziun claustrala. Gaddola pretenda che duas raschuns hagian influenzau Spescha d'entrar en claustra: Sia passiunada carezia per las scienziass. El hagi giu l'opiniun che el sappi stizzar quella seit negliu aschi bein sco en claustra. La secunda raschun seigi stada l'educaziun religiosa tras sia mumma. Schebein quei ei ver, ei bein grev da mussar si. A Chirone ella val Luzzone ha el detg a quels che levan el sco caplon: El seigi ual entaus en claustra per esser libers da quei buordi. Quei ei stau igl onn 1820. (Sp. p. 327). Quella medema risposta veva el era dau a Trimmis returnond da sia deportaziun (1801). (Sp. 135).

Vegnend pli vegls e malsanetschs ei era Spescha seviults pli e pli viers Diu. Aschia ha el scret igl onn 1817 cu el era malsauns in cudesch da meditaziuns per siu nevs ed era translatau la brev digl apiestel s. Giachen (Biblioteca romontscha M 475). Ils onns han era quietau empau siu spért malruasseivel. En ses vegls dis ha el scret: «Considereschel jeu tut quei, che ventira e sventira han purtau a mi, e pondereschel jeu quei, lu stos jeu giudicar, qual da quels ei stau per mei il pli favoreivel. In um senza empruaments e tribulaziuns ei in um senza experientscha, e tal um ha negina enconuschientscha. Vexatio dat intellectum. Jeu da mia vart, viel jeu tschintschar nunpartischo-tamein, concedel che ils schabetgs malemperneivels seigien stai per mei pli favoreivels che ils emperneivels. Tras ils emprems haiel jeu empriu d'enconuscher meglier Diu, miu concarstgaun e memez. Enten il dretg patertgar ed agir, ella enconuschientscha ed enten ina buna conscienza schai, tenor miu manegiar, la vera ventira dil carstgaun enten quest mund.» (Sp. Introducziun p. 96).